

УДК 352.336.225

М. В. ГОНЧАРЕНКО

ЕВОЛЮЦІЯ СУТНОСТІ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Досліджено еволюцію наукового розуміння терміна “фінансовий потенціал території” та підходів до його трактування. Обґрунтовано сутність і функції фінансового потенціалу розвитку територій, а також принципи його формування.

Ключові слова: розвиток територій, потенціал, фінансовий потенціал територій, фінансові ресурси.

The paper investigates the evolution of scientific understanding of the term of “financial potential of a territory” and approaches to its interpretation. The nature and functions of the financial capacity of territorial development and the principles of its formation have been substantiated.

Key words: development of territories, potential, financial potential of territories, financial resources.

В умовах розвитку ринкових відносин і встановлення принципів бюджетного федералізму механізми формування і використання фінансових ресурсів територій зазнають значних змін. Стан розв’язання соціально-економічних проблем регіону визначається його можливістю і здатністю відтворювати власні фінансові ресурси і залучати їх ззовні. В основу фінансового забезпечення розвитку територій закладаються принципи самозабезпечення і самодостатності, які підвищують економічну зацікавленість місцевих органів управління у створенні власних фінансових ресурсів. З огляду на це, вивчення еволюції наукового розуміння терміна “фінансовий потенціал території”, а також підходів до його трактування надзвичайно актуальне і своєчасне саме сьогодні, коли в конкурентних умовах ринкової економіки фінансовий потенціал є основною передумовою стабільного функціонування територіальних утворень і, головне, надає їм можливості подальшого розвитку в перспективі.

Дослідженню сутності фінансового потенціалу розвитку територій присвятили свої роботи чимало вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких В. Боронос, В. Григоренко, Г. Возняк, В. Кравченко, В. Мамонова, Н. Сабітова, В. Свірський, Е. Ісаєв, С. Шумська, С. Зенченко та ін. Утім, у науковій літературі відсутній єдиний підхід щодо визначення цього поняття, питання сутності фінансового потенціалу залишається дискусійним та потребує подальшого дослідження.

Метою статті є дослідження еволюції наукового розуміння термінів “потенціал” та “фінансовий потенціал території”, підходів до їх трактування, а також обґрунтування сутності, функцій і принципів формування фінансового потенціалу розвитку територій.

Науковий інтерес до проблеми оцінки потенціалу змушує звернутися до аналізу накопиченого теоретичного матеріалу. У кінці 1970-х – поч. 80-х рр. вийшло багато публікацій, що містять різні аспекти поняття “потенціал”. У більшості робіт відзначається важливість вивчення проблем оцінки потенціалу і вказується на існування значних відмінностей у визначенні самого поняття потенціалу, його сутності, складу і співвідношення з іншими категоріями.

В етимологічному значенні термін “потенціал” походить від латинського *potentia* – “міць”. У словнику іноземних слів за редакцією І. Васюкова наводиться тлумачення терміну як “потужність, сила” [12].

Укладачі українського словника іншомовних слів під цим поняттям розуміють “сукупність наявних засобів, можливостей у певній галузі тощо” [11]. С. Ожегов у Словнику російської мови трактує потенціал як “ступінь потужності в якому-небудь відношенні, сукупність засобів, необхідних для чого-небудь” [9].

У Великій радянській енциклопедії приводиться визначення терміна “потенціал” як “... кошти, запаси, джерела, що є в наявності і можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення певних цілей, здійснення плану; вирішення якої-небудь задачі; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній галузі” [2].

Великий економічний словник за редакцією О. Азріліяна термін “потенціал” визначається як сукупність наявних засобів, можливостей у галузі [1]. Таким чином, потенціал передбачає сукупність усіх наявних засобів і можливостей у якій-небудь сфері, причому не тільки виявлених, але і прихованих, які можуть проявитися за певних умов.

Систематизація підходів до трактування поняття “потенціал” здійснена групою дослідників [14]. Перший підхід визначається його як засоби, запаси, джерела, які є в наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або розв’язання певної задачі.

Інше уявлення про потенціал ґрунтується на системі матеріальних і трудових факторів (умов, складових), що забезпечують досягнення мети виробництва. У зв’язку з цим, багато вітчизняних і російських учених також наголошували на тому, що потенційність і потенціал треба вбачати вже в розроблених ресурсах, а не розробляти все нові й нові, що означає перехід від екстенсивного шляху розвитку до інтенсивного його типу.

Представники третього підходу вбачають сутність потенціалу в здатності ресурсів економічної системи виконувати поставлені перед нею завдання. Також його сутність повинна відображати цілісне уявлення про єдність структури і функцій об’єкта, вияв їх взаємозв’язку. Це визначає підґрунтя для висновку про сукупні можливості колективу виконувати певні завдання: чим більш вдало склалася

структура об'єкта, чим більше відповідають одне одному його структура та функціональні елементи, то вищими будуть його потенціал і ефективність [Там же].

Таким чином, термін “потенціал” у загальному його значенні означає наявність у кого-небудь (будь-то окремо взята людина, колектив, суспільство в цілому, держава, регіон) наявних ресурсів, а також прихованих можливостей, які ще не виявилися, що в сукупності дозволяють досягти намічених цілей.

Відповідно до класифікації видів потенціалів, розробленої О. Федоніним, І. Репіною та О. Олексюк, залежно від рівня агрегованої оцінки виділяють потенціал світового господарства, національної економіки, галузевий, регіональний, добровільних об'єднань, підприємств, їх структурних підрозділів тощо. За функціональною сферою виникнення розрізняють виробничий, маркетинговий, фінансовий, науково-технічний, інфраструктурний тощо [Там же].

Термін “фінансовий потенціал” був уведений у науковий обіг у середині 1970-х рр. Уперше визначення поняття “фінансовий потенціал” зустрічається в роботі А. Волкова “Перспективне планування фінансових ресурсів” [4]. В основі його теорії лежала теорія суспільного відтворення К. Маркса, згідно з якою виробництво за матеріально-речовим складом поділяється на засоби виробництва (фонд відшкодування і національний дохід) і предмети споживання. При цьому абсолютну вартісну величину перевищення засобів виробництва над предметами споживання А. Волков визначив як фінансовий потенціал, тобто фонд виробничого накопичення. У його складі він виділяв абсолютний і відносний фінансовий потенціал. Абсолютний фінансовий потенціал він ототожнював з тією частиною національного доходу, яка після всіх процесів перерозподілу втілювалася у приріст виробництва. Відносний фінансовий потенціал він бачив у частці національного доходу, спрямованої на розширення процесу виробництва. Таким чином, відповідно до позиції А. Волкова, фінансовий потенціал – це приріст фінансових ресурсів, викликаний розширеним відтворенням [4].

Спроби розгляду фінансового потенціалу в регіональному розрізі були зроблені в середині 90-х рр. ХХ ст. Це пов'язано з реформуванням системи управління державою і підвищенням статусу регіонів.

На сьогоднішній день економічні інтереси регіону, як правило, формуються в системі фінансово-кредитних відносин і багато в чому обумовлені формуванням локальних критеріїв ефективної діяльності суб'єктів регіонального відтворення. Основу фінансового потенціалу регіону становлять громадські, корпоративні та приватні фінансові кошти. Об'єктами спрямування цих коштів є економіка, соціальна сфера, довілля. Формування і використання цих ресурсів забезпечується системою фінансових інститутів і механізмів.

Фінансово-кредитні відносини виникають з приводу формування та використання різних фондів грошових коштів на безоплатній або платній основі залежно від фінансової або кредитної складової цих відносин. У результаті взаємодії суб'єктів регіонального відтворення виникає фінансово-кредитний механізм, який має свою регіональну специфіку. Створення ринкової системи управління

територіально-адміністративним утворенням без знання місцевими органами управління регіонального фінансово-кредитного механізму вельми проблематично.

Оскільки фінансово-кредитні відносини в цій системі мають принципове значення з точки зору організації процесу управління, то принципове значення також має вибір не тільки форм і методів, а й параметрів впливу на поведінку суб'єктів регіонального відтворення.

О. Кушхов та Ю. Корчагін фінансовий потенціал регіону розглядають як сукупність регіональних грошових фондів, склад, структура і кількісна оцінка яких визначають особливості регіонального розподілу суспільного продукту і можливості внутрішнього фінансування всіх сфер діяльності в регіоні [6; 7]. Тобто фінансовий потенціал регіону виступає тільки як монетарна основа регіональної економіки або функціональна структура регіональних фінансових ресурсів, що, на наш погляд, є досить обмеженим трактуванням.

В. Лексин та О. Швецов вважають, що фінансовий потенціал складається із сукупного потенціалу власних фінансових ресурсів регіону і охоплює не тільки кошти регіональних бюджетів, а й регіональну власність, доходи домогосподарств, економічний потенціал виробничої сфери, кредитної системи, фондового ринку тощо [8].

Н. Сабітова використовує поняття “використовуваний” і “невикористовуваний” фінансовий потенціал [10]. Відповідно до даного підходу, використовуваний фінансовий потенціал отожднюється з обсягом фінансових ресурсів, що відображаються у фінансовому балансі регіону, а невикористовувана частина фінансового потенціалу відноситься до тієї частини ресурсів, яка тільки може бути залучена в оборот протягом певного періоду часу.

У науковій літературі існує розширене і вузьке тлумачення фінансового потенціалу. Так, згідно з вузьким трактуванням, фінансовий потенціал зводиться до визначення “фінансового потенціалу території”, тобто сукупності фінансових потенціалів підприємств, розташованих на ній. Розширене розуміння фінансового потенціалу пов'язане з включенням у його зміст таких елементів: зведеного бюджету, позабюджетних фондів, міжбюджетних потоків, цінних паперів, емітованих державними органами влади або органами місцевого самоврядування, фінансового потенціалу підприємств і організацій усіх форм власності, коштів населення, що знаходяться у готівковій формі або у банках та інших фінансових інститутах, а також у вигляді різних цінних паперів; фінансових ресурсів інститутів кредитно-фінансової системи регіону, а також коштів, залучених банками з інших територій [16].

Найбільш повним, на нашу думку, є визначення фінансового потенціалу території, запропонованого в дослідженні, присвяченому управлінню розвитком міста [13]. Так, фінансовий потенціал – це загальна сума фінансових ресурсів, що знаходяться в розпорядженні місцевих органів влади, та фінансових ресурсів, які можуть бути залучені для виконання функцій місцевого самоврядування й об'єктивно можуть бути використані у створенні ВВП території та забезпечення

населення усіма соціально-економічними благами. Категорія фінансових ресурсів визначає кошти, які, реалізуючи існуючий потенціал, беруть участь у цьому процесі. Тобто фінансовий потенціал може включати резерви, що не використовуються, наприклад, потенційні доходи суб'єкта господарювання [Там же, с. 332–333].

Н. Сичов та К. Таксир виділяють два принципових підходи до формування фінансового потенціалу територій: ресурсний (потенційний) і результативний [15]. Ресурсний підхід ґрунтується на методах кількісної інтерпретації фінансових результатів і залучення прихованих можливостей, тобто наявних резервів в умовах практичної діяльності. Або, інакше, критерієм нарощування величини потенціалу території є максимальне збільшення зростання фізичного обсягу ресурсів. Другий методологічний підхід – результативний – передбачає досягнення найбільш високих результатів при фіксованому обсязі та використанні всіх видів ресурсів територій. У рамках даного підходу визначення та вимірювання фінансового потенціалу полягає у виявленні потенційної результативності використання кожного окремо взятого ресурсу території, необхідності порівняння ресурсів між собою, приведення їх до інтегрального вигляду, встановленню раціональної комбінації ресурсів для максимального можливого задоволення потреб регіону.

Критично оцінюючи обидва підходи, слід зазначити, що вони мають як позитивні, так і негативні характеристики. Так, ресурсний підхід базується на відомій оцінці “від досягнутого рівня”, методах екстраполяції та виявленні тенденцій по ретроспективним даним. Що стосується визначення ресурсів території на основі потенційних параметрів результативності використання ресурсів, то його застосування наштовхується на низку об'єктивних труднощів. Це пов'язано, в першу чергу, з недосконалістю методичного апарату оцінки результативності територій, що відрізняються за рівнем соціально-економічного розвитку. Очевидно, що обидва підходи слід розглядати в їх взаємозв'язку і взаємозумовленості.

Вважаємо за доцільне розділяти фінансовий потенціал регіону на реальний і прихований. При цьому реальний фінансовий потенціал слід розуміти як сукупність фактично можливих для отримання ресурсів регіону, які в будь-який момент часу можуть бути спрямовані на забезпечення нормального функціонування і розвитку регіону. А прихований фінансовий потенціал – це сукупність регіональних резервів, які за необхідності можуть бути залучені до регіонального розвитку.

Великий внесок у дослідження сутності фінансового потенціалу території зробила В. Боронос, яка виділила чотири підходи: ресурсний, з позицій здатності, комбінований та екстремальний. На її думку, фінансовий потенціал території – це гіпотетична можливість території залучати, створювати та використовувати фінансові ресурси з метою забезпечення її ефективного функціонування та розвитку [3, с. 144].

Економічна сутність регіонального фінансового потенціалу визначається сукупністю чотирьох аспектів:

1) як здатність регіону виробляти ресурсну базу для забезпечення виробничо-економічної діяльності, виконання соціальних функцій і забезпечення стійкості регіонального розвитку;

2) як сукупність наявних на території фінансових і грошових ресурсів, необхідних для підтримки стабільної економічної діяльності;

3) як результат економічних відносин регіону;

4) як резерв, можливий до використання для захисту регіонального розвитку від впливу ризику і невизначеності.

До основних функцій, що відображає сутнісний зміст фінансового потенціалу регіону, слід віднести такі:

– забезпечувальну – за рахунок фінансового потенціалу регіону забезпечується його соціально-економічний розвиток і потреби населення, а також підвищується капіталізація території і зміцнюється її ресурсна база;

– перерозподільну – відображає процес міжрегіонального та внутрішньорегіонального перерозподілу ресурсної бази з метою формування комплексу фактичних і прихованих потенційних ресурсів регіону;

– стимулюючу – відображає здатність регіонального фінансового потенціалу за рахунок ефективної системи мобілізації ресурсів “притягувати” додаткові вільні інвестиційні ресурси для регіонального розвитку;

– контрольну – відображає накопичення фінансового потенціалу відображає фінансовий результат господарської діяльності регіону і є основою для міжтериторіального порівняння і формування рейтингу економічного розвитку.

На думку В. Григоренко, концепція формування фінансового потенціалу території з врахуванням далекоглядної стратегії розвитку економічної системи країни повинна базуватись на таких принципах:

1. Принцип системності – при формуванні фінансового потенціалу території необхідно враховувати наявний і прихований потенціал всіх суб’єктів господарювання приналежних цій території.

2. Принцип неперервності – полягає у своєчасному коректуванні перспективних планів акумулювання фінансових ресурсів території, виходячи зі змін, які відбуваються всередині фінансової системи території та ззовні.

3. Принцип концентрації ресурсів – базується на складових фінансового потенціалу і полягає в тому, що фінансовий потенціал території, як складна консолідована категорія включає в себе бюджетні ресурси, податкові надходження (потенціал), фінансові потенціали підприємств та фінансовий потенціал населення.

4. Принцип обмеженої самостійності фінансової системи – розуміння фінансової системи території як окремої обмеженої в самостійності категорії, а отже, і до формування фінансового потенціалу території необхідно підходити індивідуально.

5. Принцип пропорційності – на територіальному рівні необхідно будувати модель пропорційного нарощування фінансового потенціалу згідно з його темпами економічного зростання.

6. Принцип збалансованості – незважаючи на прагнення децентралізувати систему управління фінансовою системою території, необхідно пам'ятати, що в сучасних умовах існує великий дисбаланс у розвитку окремих територій. Тому на початкових етапах необхідно використовувати механізм балансування фінансової системи територій.

7. Принцип прозорості – формування вільного доступу до інформації про забезпеченість ресурсами території, напрямках інвестування коштів та обсягів витрачання фінансових ресурсів [5].

Таким чином, використовуючи системний підхід і спираючись на виявлені сутнісні ознаки досліджуваної категорії, під фінансовим потенціалом регіону пропонуємо розуміти сукупність власних і залучених ресурсів, що забезпечують соціально-економічний розвиток і фінансову стабільність, виконання стратегічно важливих для регіону завдань. На нашу думку, фінансовий потенціал відображає можливість отримання доходів різними економічними суб'єктами на конкретній території за умови мобілізації і використання фінансових ресурсів у необхідній кількості в певний період часу.

Резюмуючи проведений аналіз, можна зробити висновок, що матеріальну основу реалізації завдання забезпечення сталого розвитку територій на сучасному етапі складають ресурси, ефективність управління якими можна оцінити за допомогою системи оцінки фінансового потенціалу. Потенціал повинен розглядатися в єдності двох підходів до розкриття його сутності: результативного та ресурсного. Відповідно до цього кожен з потенціалів, що утворюють регіональний фінансовий потенціал, має розглядатися, з одного боку, як здатність суб'єктів (органів влади та/або населення) реалізувати свої функціональні завдання, з іншого – як кількісна характеристика сукупності ресурсів, потенційно існуючих на даній території і необхідних для реалізації поставлених завдань.

Основною фінансового потенціалу території є сукупність фінансових ресурсів. Слід зазначити, що ототожнення понять “фінансові ресурси” і “фінансовий потенціал” є досить поширеним у науковій літературі, однак ці категорії не однакові за своєю сутністю. З огляду на це, напрямком подальших досліджень є дослідження співвідношення зазначених понять, їх спільних і відмінних рис, що дозволить розвинути методологічні засади фінансового механізму управління розвитком територій.

Література:

1. Большой экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – М. : Фонд “Правовая культура”, 1994. – 528 с.
2. Большая Советская Энциклопедия / под ред. Введенского Б. А. –Т. 34.
3. *Боронос В. Г.* Методологічні засади управління фінансовим потенціалом території : монографія / В. Г. Боронос. – Суми : Сумський державний університет, 2011. – 310 с.

4. Волков А. М. Перспективное планирование финансовых ресурсов / М. Волков. – М. : Финансы, 1976.
5. Григоренко В. О. Фінансовий потенціал території: теоретичні аспекти та механізми формування / В. О. Григоренко // Економічний форум. – 2012. – № 1.
6. Корчагин Ю. А. Региональная финансовая политика и экономика / Ю. А. Корчагин. – Ростов-н/Д : Феникс, 2006. – 284 с.
7. Кушхов О. И. Управление региональным бюджетом : дисс. ... д.э.н. / О. И. Кушхов. – СПб., 2003.
8. Лексин В. Н. Государство и регионы. Теория и практика государственного регулирования территориального развития / В. Н. Лексин, А. Н. Швецов. – М. : УРСС, 2003. – 368 с.
9. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов ; под. ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Русский язык, 1984. – 816 с.
10. Сабитова Н. М. О понятии финансового потенциала региона и методологии его оценки / Н. М. Сабитова // Финансы. – 2003. – № 3. – С. 63–65.
11. Словник іншомовних слів / укл. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
12. Словарь иностранных слов / под. ред. Васюкова И. А. – М., 1972. – 492 с.
13. Управління розвитком міста : [навч. посіб.] / І. Валентюк, О. Берданова, Г. Борщ та ін. ; за ред. В. Вакуленка, М. Орлатого. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 389 с.
14. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. – К. : КНЕУ, 2006. – 316 с.
15. Финансовый баланс территории и его использование / под ред. Н. Г. Сычева, К. И. Таксира. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 336 с.
16. Финансы : [учебник] / под ред. С. И. Лушина, В. А. Слепова. – М. : Изд. Рос. гос. экономич. академии, 2000. – 384 с.

Надійшла до редколегії 25.06.2013 р.